

УДК 53.083

**ВИЗНАЧЕННЯ ГУСТИНИ РІДИН АРЕОМЕТРИЧНИМ МЕТОДОМ ЗА
ДОПОМОГОЮ ТОРСІЙНИХ ВАГ**

Ю. Ю. Гаврилюк

студент 1 курсу, група АТ-12 (інт.), навчально-науковий механічний інститут,

А. П. Нечипорук

студент 1-го курсу, група АіКІТ-11, *Національний технічний університет, м. Луцьк*

Науковий керівник – доц. каф. хімії та фізики, к.т.н. В. Р. Гаєвський

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

Досліджено густину водного розчину $NaCl$ у діапазоні концентрацій $0.5-5$ моль/дм³ ареометричним методом за допомогою торсійних ваг. На основі довідникових даних встановлено аналітичну залежність густини вказаного розчину від концентрації, яка з похибкою 0.025 % апроксимується поліномом третього степеня. За результатами досліджень розроблена методика, яка запропонована для виконання лабораторних робіт з гідрофізики. Абсолютна похибка методики становить ± 0.05 %.

Ключові слова: густина рідин, ареометричний метод, торсійні ваги, поліноміальна апроксимація, розрахункова система MathCad.

Исследована плотность водного раствора $NaCl$ в диапазоне концентраций $0.5-5$ моль/дм³ ареометрическим методом с помощью торсионных весов. На основании справочных данных получена аналитическая зависимость плотности указанного раствора от концентрации, которая с погрешностью 0.025 % аппроксимируется полиномом третьей степени. По результатам исследований разработана методика, предложенная для выполнения лабораторных работ по гидрофизике. Абсолютная погрешность методики составляет ± 0.05 %.

Ключевые слова: плотность жидкостей, ареометрический метод, торсионные веса, полиномиальная аппроксимация, вычислительная система MathCad.

Investigated the density of aqueous $NaCl$ in the concentration range $0.5 - 5M/dm^3$ hydrometric method using a torsion scale. On the basis of guide data obtained analytical dependence of the density of the specified solution concentration, which with an accuracy of 0.025 % is approximated by a polynomial of the third degree. According to the results of research developed the methodology proposed for performing laboratory works on hydrophysics. The absolute error of the method is ± 0.05 %.

Key words: density of liquids, hydrometric method, torsion scale, polynomial approximation, computing system MathCad.

Густина речовини є важливою фізичною характеристикою і її вимірювання необхідні для управління хіміко-технологічними процесами, виконання операцій обліку кількості сировини, палива, реагентів і готової продукції. Окрім того, вимірювання густини застосовуються для визначення концентрацій солей, кислот лугів та інших речовин, що є необхідним для виконання їх комплексних фізико-хімічних аналізів.

Існують різні методи вимірювання густини водних розчинів, які базуються на певних фізичних принципах [1].

Метод пікнометра, який запропонував Д. І. Менделєєв у 1859 році – принцип дії якого ґрунтується на зважуванні речовини відомого об'єму.

Метод ваг Вестфалія-Мора, який базується на порівнянні ваги аналізованого і зразкового розчинів на різних плечах коромисла ваг.

Ареометричні густиноміри принцип дії яких базується на законі Архімеда, тобто на вимірюванні виштовхувальної сили, що діє на поплавков частково або повністю занурений в аналізовану речовину і яка пропорційна вимірювальній густині рідини.

Гідро- і аеростатичні густиноміри, принцип дії яких полягає у використанні залежності тиску стовпчика аналізованої рідини чи газу від густини цих середовищ.

Гідро- і газодинамічні густиноміри, принцип дії яких базується на вимірюванні тиску, який створюється рідиною або газом, що рухаються із постійною швидкістю.

Вібраційні густиноміри, принцип дії яких базується на залежності частоти пружних коливань фіксованої ємності з аналізованою речовиною від густини цієї речовини.

Радіаційні густиноміри, принцип дії яких базується на залежності інтенсивності радіаційного випромінювання, що пройшло через шар речовини від густини цієї речовини.

Різні методи характеризуються різними похибками вимірювання:

1) характерна абсолютна похибка лабораторних денситометричних вимірювань становить $1 - 0.1 \text{ кг/м}^3$,

2) абсолютна похибка прецизійних денситометричних вимірювань лежить в межах $0.1 - 0.001 \text{ кг/м}^3$

Теоретична частина

В даній роботі застосований ареометричний метод. Для вимірювання ваги використовуються торсійні ваги, які зважують на підвісі занурене тіло в рідину, густина якої визначається. Таким чином, рівняння для виштовхувальної сили у скалярному вигляді буде наступним:

$$F_B = F_T - F_A \pm F_{\Pi}, \quad (1)$$

де F_B – виштовхувальна сила;

F_T – сила тяжіння, що діє на тіло, занурене у рідину;

F_A – сила Архімеда

F_{Π} – результуюча сила поверхневого натягу, яка залежить від форми зважувального тіла.

Для симетричного тіла $F_{\Pi} = 0$. Вирази для інших сил $F_B = m_B g$; $F_T = \rho_T V g$; $F_A = \rho_P V g$,

де m_B – маса, що вимірюється торсійними вагами;

g – прискорення вільного падіння;

ρ_T – густина зважувального тіла;

ρ_P – густина рідини;

V – об'єм зважувального тіла.

Таким чином (1) запишемо у вигляді:

$$m_B g = \rho_T V g - \rho_P V g. \quad (2)$$

Згідно (3) значення густини досліджуваної рідини буде визначатись за формулою:

$$\rho_P = -\frac{1}{V} \cdot m_B + \rho_T. \quad (3)$$

Із (4) видно, що таке рівняння по відношенню до вимірювальної маси (m_B) і невідомої густини рідини (ρ_P) є лінійним і його можна представити у вигляді

$$\rho_P = -a \cdot m_B + b, \quad (4)$$

$$\text{де } a = \frac{1}{V}, \quad b = \rho_T \quad (5)$$

Експериментальна частина

Перший етап досліджень полягав у визначенні степеня полінома, яким апроксимували залежність густини від молярної концентрації водного розчину NaCl згідно з даними хімічного довідника. Методом найменших квадратів за допомогою розрахункової системи MathCad знаходили коефіцієнти для поліномів першого, другого, третього, четвертого і п'ятого степенів (6.1 – 6.5).

$$y_1 = 1.001217 + (c) \cdot (0.037189); \quad (6)$$

$$y_2 = 0.998296 + (c) \cdot (0.040717) + (c)^2 \cdot (-6.617 \cdot 10^{-4}); \quad (7)$$

$$y_3 = 0.997776 + (c) \cdot (0.041959) + (c)^2 \cdot (-1.244806 \cdot 10^{-3}) + (c)^3 \cdot (7.170334 \cdot 10^{-5}); \quad (8)$$

$$y_4 = 0.997825 + (c) \cdot (0.041773) + (c)^2 \cdot (-1.089914 \cdot 10^{-3}) + (c)^3 \cdot (2.744504 \cdot 10^{-5}) + (c)^4 \cdot (4.049644 \cdot 10^{-6}); \quad (9)$$

$$y_5 = 0.997499 + (c) \cdot (0.043444) + (c)^2 \cdot (-3.185714 \cdot 10^{-3}) + (c)^3 \cdot (1.041148 \cdot 10^{-3}) + (c)^4 \cdot (-2.036742 \cdot 10^{-4}) + (c)^5 \cdot (1.515587 \cdot 10^{-5}). \quad (10)$$

Аналізували нев'язки (різниці) між модельними (поліноміальними) і табличними значеннями у формі відносних похибок у відсотках (рис. 1).

Знаходили середні значення відносних похибок і будували графік залежності середньої відносної похибки від степеня полінома (рис. 2).

Із графіка видно, що збільшення степеня полінома більше трьох не призводить до зменшення нев'язки, а отже, і похибки апроксимування і тому для опису залежності густини водних розчинів *NaCl* від молярної концентрації вибрали апроксимацію такої залежності поліномом третього степеня (8):

$$\rho(c) = 0.997776 + (c) \cdot (0.041959) + (c)^2 \cdot (-1.244806 \cdot 10^{-3}) + (c)^3 \cdot (7.170334 \cdot 10^{-5}). \quad (11)$$

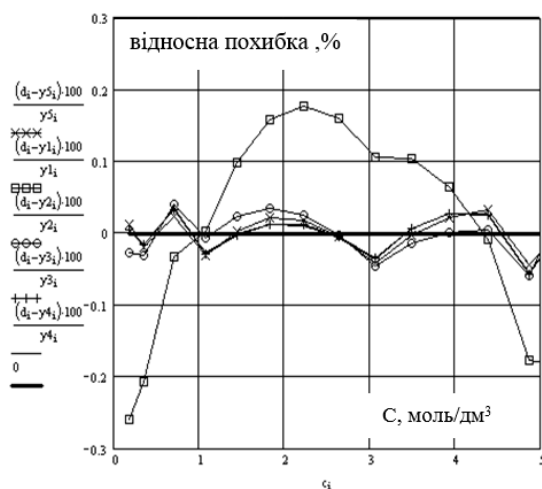

Рис. 1. Графік залежності відносних похибок від концентрації розчину для різних степенів полінома (□ – 1 степеня, ○ – другого, + – третього, — – четвертого, x – п'ятого)

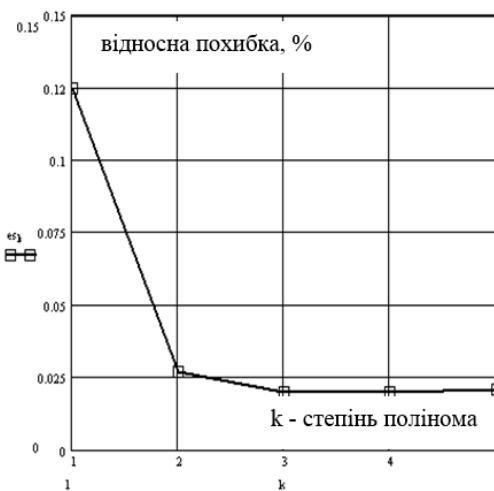

Рис. 2. Графік залежності середніх значень відносних похибок від степеня полінома

В даній залежності концентрація водного розчину *NaCl* береться у моль/дм³ (М), а густина визначається у г/см³ (10³ кг/м³). Із графіка видно, що похибка апроксимації не перевищує 0.025 %.

Друга частина роботи полягає у перевірці залежності (4) і визначенні коефіцієнтів (5) і (6). Готувалась серія розчинів *NaCl* з лінійкою концентрацій 5.0 М, 4.5 М, 4.0 М, 3.5 М, 3.0 М, 2.5 М, 2.0 М, 1.5 М, 1.0 М, 0.5 М і для таких розчинів за (11) визначалась густина. На торсійних вагах вимірювали масу зважувального тіла для згаданих концентрацій і, таким чином, експериментально встановлювали залежність $\rho_p(mv)$ (рис. 3). Абсолютна похибка даного методу не перевищує 0.5 кг/м³, що відповідає похибкам лабораторних денситометрів. За МНК визначались об'єм і густина зважувального тіла, далі його маса. Маса зважувального тіла перевірялась незалежно на аналітичних вагах і похибка з врахуванням корекції на силу Архімеда в повітрі становила 0.05 %.

Таким чином, для залежності $\rho_p = -a \cdot m_B + b$ знаходили коефіцієнти $a = \frac{1}{V}$ і $b = \rho_T$ за МНК для лінійної регресії (див. фрагмент програми), що дало можливість визначити масу зважувального тіла і перевірити її незалежно на аналітичних вагах.

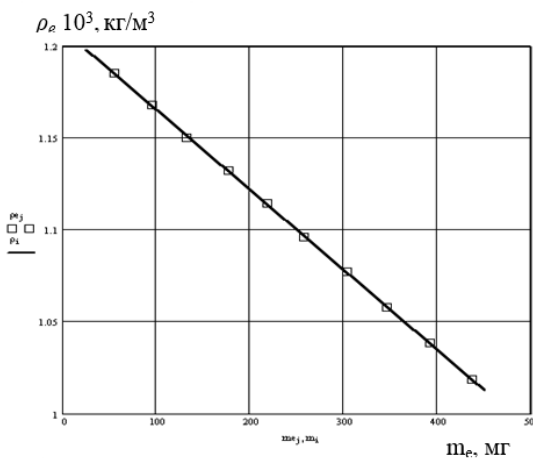

Рис. 3. Графік залежності густини рідини (ρ_e) від маси зважувального тіла (m_e) і побудований МНК, $\rho(m)$.

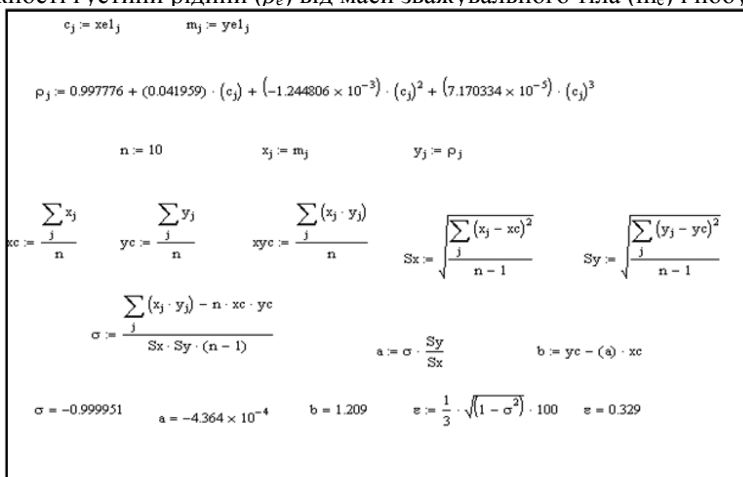

Рис. 4. Фрагмент програми MathCad по визначенню коефіцієнтів лінійної регресії ($a=1/V$ і $b=\rho_T$), коефіцієнта кореляції (σ) і відносної похибки (ϵ) методом найменших квадратів

Будували графік залежності густини (ρ_e) рідини від маси зважувального тіла у цій рідині для концентрацій водних розчинів $NaCl$: 5.0 М, 4.5 М, 4.0 М, 3.5 М, 3.0 М, 2.5 М, 2.0 М, 1.5 М, 1.0 М, 0.5 М і залежність $\rho = -k \cdot m_B + b$ для коефіцієнтів, розрахованих за МНК для лінійної регресії. Коефіцієнт кореляції для лінійної залежності за МНК становить -0.999951, що відповідає відносній похибці лінійної апроксимації 0.329%.

Висновки.

1. Розроблена методика визначення густини рідин ареометричним методом за допомогою торсійних ваг.
2. Встановлена аналітична залежність густини водного розчину $NaCl$ від його концентрації, яка з точністю 0.025 % апроксимується поліномом третього степеня.
3. Абсолютна похибка методу рівна 0.5 кг/м³, що становить 0.05% по відношенню до густини чистої (дистильованої або деіонізованої) води при 20 °С.

1. Измерения в промышленности: Справ. издание в 3-х кн. Кн. 2. Способы измерения и аппаратура : Пер. с нем. / Под редакцией Профоса П. - 2-е изд., перера. и доп. - М.: Металлургия, 1990. 384. 2. Рабинович В.А. Краткий химический справочник / Рабинович В. А., Хавин З. Я. 3-е изд., перераб. и доп. - Л.: Химия, 1991. - 432 с.